

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Gárdonyi Gergely

A bűnügyi szemle

Gárdonyi Gergely
A bűnügyi szemle

Gárdonyi Gergely

A bűnügyi szemle

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ
Budapest, 2023

A mű TKP2020-NKA-09 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2020 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Szerző
Gárdonyi Gergely

Szakmai lektor
prof. dr. Kovács Gábor

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Fülöp Éva
Korrektor: Nagy Judit
Tördelőszerkesztő: Tihanyi József

ISBN 978-963-531-854-4 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-855-1 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-856-8 (ePub)

© A szerző, 2023
© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

Édesapámnak

Tartalom

Előszó	9
Köszönetnyilvánítás	11
I. A bűnügyi szemléről általában	13
1. A szemle története	15
2. A szemle tárgya	33
3. A szemle célja	37
4. A szemle fogalma	41
5. A szemle kapcsolatai más jogintézményekkel	47
6. A szemle alapelvei	53
7. A bűnügyi szemle nagyságrendjei	59
II. A bűnügyi szemle helye a büntetőeljárás törvényben és a hatályos szabályozás lényegi elemei	65
1. A szemle szabályozásának helye a büntetőeljárás törvényben	67
2. A szemle mint a bizonyítás eszköze, „bizonyítási cselekmény”	71
3. A szemle hatályos szabályozásának lényegi elemei	73
4. Szemle a közigazgatási hatósági eljárásban	83
5. Szemle a szabálysértési és fegyelmi eljárásokban	85
III. A szemle kapcsolata a felderítéssel és a bizonyítással	87
1. A bizonyítás fogalma, szerepe a szemle során	89
2. A bizonyítás tárgya	95
3. A szemle kapcsolata a felderítéssel	103
4. A tárgyi bizonyítási eszközök és a közvetett bizonyítékok	107
IV. A szemle végrehajtása	119
1. A szemle elrendelése	121
2. Felkészülés a szemlére	129
3. A szemle résztvevői	131
4. A szemle megkezdése, tájékozódás a helyszínen, a helyszín biztosítása	149
5. A szemle tárgyának előzetes vizsgálata	155

6. Főbb teendők a szemle statikus szakaszában	163
7. Főbb teendők a szemle dinamikus szakaszában	167
8. A szemle eredményeinek rögzítése	173
9. A szemle eredményeinek értékelése	187
10. A szemle befejezése	189
V. A modern technikai eszközök alkalmazása a szemle során	191
1. A háromdimenziós technológia	193
2. A helyszín áttekintése	195
3. A tárgyi bizonyítási eszközök felkutatása	197
4. Vértolt-morfológia	199
5. Nyomok, anyagmaradványok kutatása	201
VI. A hibás szemlék, a torzító hatások	203
1. A jogszerűtlen szemle	205
2. A szakszerűtlen szemle	209
3. A szemletevékenységet befolyásoló tényezők	211
Zárszó	213
Felhasznált irodalom	215

Előszó

A szemle eredeti állapotában megismételhetetlen, másképp nem pótolható, nélkülözhetetlen és helyettesíthetetlen bizonyítási cselekmény, amelynek jelentőségét nem lehet túlértékelni, legfeljebb alábecsülni.

A fenti állítás olyan szakmai fundamentum, amely a bűnügyi szemle vizsgálata során a kiindulópontot jelenti.

Egy-egy szakmai döntést követően meg szokták kérdezni a bűnügyi helyszínelőtől, hogy adott kérdésben miért döntött a szemle során úgy, ahogy. Amelyre gyakran érkezik a mindent megmagyarázó válasz, hogy „a kriminalisztikai ajánlások alapján”. De vajon tudja-e, hogy ez a sokszor emlegetett kijelentés milyen elméleti alapokon nyugszik? Tudja-e, hogy ezeket hol találja? Milyen feltételekkel és milyen forrásokból fogadhatja el ezek tartalmát? Ismeri-e, hogy „a szemle megismételhetetlenségéről” szóló frázis helytálló-e, és ha igen, mivel magyarázható? Melyek a szemle alapelvei? Tudja-e, hogy mi a kapcsolat a szemle és más eljárási cselekmények között, vagy hogy mi a szemle szerepe a bizonyítás során? És ami a legfontosabb kérdés: tudja-e, hogy a munkája során hozott döntéseknek mekkora és milyen jelentősége lesz később a bíróságon zajló bizonyítási eljárásban?

E könyvben megkísérlem lefektetni a nyomozási szakban lefolytatott szemle bizonyításelméleti alapjait, amelyre a kodifikáció, a kriminalisztikai ajánlások és a mindennapok legjobb gyakorlata (*best practice*) megnyugtatóan felépíthető.

Bízom benne, hogy hiányt pótol a többéves kutatótevékenység eredményeire alapozott mű, hiszen összefoglaló alkotás a szemléről immár negyven éve, Pusztai László 1977-ben megjelent monográfiája óta nem készült.¹ A Pusztai által felvetett problémák nagy része azóta sem oldódott meg, ugyanakkor a jogszabályi környezet, a társadalmi berendezkedés és a gondolkodásmód sokat változott, ezért a témakör egyes kérdéseire napjainkban már más választ kell adnunk.

A bűnügyi technika² világszerte az érdeklődés középpontjába került a szakértői munka bizonyításban betöltött szerepének felértékelődése és a CSI-sorozatok hatása miatt. Hazánk e tekintetben az élvonalban teljesít. Néhány jogos kritikai megjegyzés ellenére ez tényként és büszkén állapítható meg, hiszen a bűnügyi technika az utóbbi évtizedben a hazai kriminalisztika legdinamikusabban fejlődő, mások számára példát mutató szakterületévé vált.

Egyébként is izgalmas téma a bűnügyi helyszínelés. Hiszen egy múltban történt eseményt kell feldolgozni és rekonstruálni a jelenben. A szemle esetében ugyanakkor olyan speciális bizonyítási cselekményről beszélünk, amely a természettudomány segítségével igyekszik felidézni a releváns pillanatban történt eseményeket. Ennek megfe-

¹ Pusztai László: *Szemle a büntetőeljárásban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977.

² A bűnügyi technikai szakterület a gyakorlatban a bűnügyi helyszínelést végzők (bűnügyi technikusok) szervezetét jelenti.

lelően a szemle mint jogintézmény eredményessége más tudományterületek sikereitől, eredményeitől is függ. A természettudományos alapokon nyugvó módszereket, eljárásokat ugyanakkor a kriminalisztika elvei mentén kell alkalmazni, ráadásul jogszerűen. A szemle eredményességét biztosító megfelelő jogi környezet kialakításához a bizonyításelméleti aspektus megismerése nélkülözhetetlen.

A könyv tartalmával összefüggésben előrebocsátom, hogy a mű nem foglalkozik a balesetek helyszínein végzett szemletevékenységgel. Ennek az az oka, hogy a szemle intézményének egészen más, speciális szeletét képezi a baleseti szemle, ezért ennek vizsgálata önálló kutatási témát jelentene.

Így tehát könyvem tárgyát a *büntetőeljárásbeli nyomozás* keretében lefolytatott szemle képezi, annak azonban igyekszik a felderítési és a bizonyítási (vizsgálati) aspektusait is tanulmányozni.

Jelen monográfiát a szemletevékenységgel foglalkozó szélesebb szakmai közönségnek és az érdeklődő egyetemi hallgatóknak szánom. Igyekszem az elméleti alapvetéseken túl emészthető módon bemutatni a szemle jogi szabályozásának fejlődését, legutóbbi változásait, valamint összefoglalni és közreadni azokat a gyakorlati tapasztalatokat, amelyeket az utóbbi két évtized során e tárgykörben gyűjtöttem, hiszen gyakorló szakemberként másfél évtizedig, országos szakmai vezetőként pedig hét évig foglalkoztam a bűnügyi szemlével.

Köszönetnyilvánítás

Ajánlom ezt a könyvet mindenekelőtt

prof. dr. Kovács Gábornak, aki lehetőséget biztosított arra, hogy a szűkebb környezetemen, a rendőrségen túl is lássam e szakterület jelentőségét, és aki fáradhatatlan munkával segítette az elméleti felkészülésemet;

Nagymáté Kálmán ny. rendőr alezredesnek, akinek az „életes” pályám elején és később is gyakran nyújtott szakmai tanácsai – azóta is fontos – igazodási pontokat jelentenek nekem kényes szakmai helyzetekben;

dr. Nagy Gábor ny. főigazgatónak, aki felkarolta a bűnügyi technikai szakterületet, és az európai trendeket (fel)ismerve, a vezetése alatti időszakban a krimináltechnika fejlesztését szívügyeként kezelve jelentős eredményeket ért el;

Polyák Béla rendőr századosnak, aki már nem lehet velünk, de annak idején megismertette velem a szemlebizottság-vezetői munka alapjait;

dr. Petőfi Attila rendőr vezérőrnagynak, aki utat nyitott a krimináltechnika fejlesztése előtt, lehetővé téve, hogy közösen állítsuk folyamatosan fejlődő pályára a bűnügyi technikát;

dr. Takács Tibor rendőr altábornagynak, aki a krimináltechnika fejlesztését bűnügyi főigazgatóként támogatta;

dr. Tőreki Sándor rendőr vezérőrnagynak azért, hogy a közösen szolgált időszakban a bűnügyi technikát mindig kiemelt területként kezelte.

Köszönettel tartozom minden bűnügyi helyszínelő kollégámnak, akik az elmúlt húsz évben szűkebb-tágabb környezetemben azon dolgoztak, hogy a bűnügyi technika hazánk egyik legelismertebb szakterületévé váljon és a családomnak a sok-sok türelemért, amiért elviselték, hogy a bűnügyi helyszínelés szeretete okán sok időt töltöttem tőlük távol.

Vákát

I. A bűnügyi szemléről általában

Vákát

1. A szemle története

„Nemcsak nem szeretheti, de nem is ismerheti tudománya jelenét, aki nem érdeklődik annak múltja iránt” – írta Kertész Imre.³ E gondolattal teljes mértékben azonosulva a könyv kezdetén a szemle történetét ismertetem. Ezt a lépést indokolja továbbá az is, hogy meggyőződésem szerint a szemle jogintézményének bemutatásához és komplex elemzéséhez elengedhetetlen a szemle történelmi fejlődésének főbb állomásait megismerni.

E könyvben nem vállalkozom arra, hogy a szemle teljes történetét feldolgozzam, mivel az egy önálló mű témája is lehetne, továbbá ezt előttem 1977-ben részben Pusztai László és részben Katona Géza, a téma szakértői magas színvonalon megtették.

Ehelyett a főbb stációk kiemelése mellett elsősorban abból az aspektusból járom körül a témát, hogy története során a szemle milyen szerepet töltött be a büntetőeljárásban *a bizonyítás szempontjából*. Tekintettel arra, hogy a két mű megjelenése óta negyven év telt el, az azóta zajlott változásokat és a hatályos szabályozást részletesebben fogom bemutatni.

Nem vizsgálom behatóan a szakértők történetét,⁴ hiszen az egy olyan terület, amelynek önálló fejlődéstörténete van, és ennek ismertetése meghaladná e mű kereteit. Így nem vizsgálom a halottszemle szabályait sem. Teszem ezt annak ellenére, hogy a halottszemle része a szemlének, és annak ellenére is, hogy a szakértők között az orvos szakértők vettek részt elsőként a szemléken, sőt meggyőződésem, hogy a szemle fokozatos elismerésében, szabályainak törvényi szintű kodifikációjában az igazságügyi orvos szakértők elismertségének és haladó gondolkodásmódjának fontos szerepe volt. A művem e fejezetében csak azokon a pontokon utalok majd a halottszemlékre, ahol a kapcsolatot az elemzéshez választott szempont szerint valamilyen okból fontos megemlíteni.

Valószínűleg a szemle volt az első racionális bizonyítási módszerek egyike, hiszen egy eljárásban érintett személy a saját verziójának előadása során bemutatta a hatóság előtt az igazát bizonyító tárgyakat (megvert ember a letépett ingét, az ellopott tárgy hiányát a készletből stb.). Ezt a funkcióját a szemle – mint azt a későbbiekben látni fogjuk – sokáig nem tudta levetkőzni.

A szemle alkalmazásának legrégebbi emléke az időszámításunk előtti 22. századból maradt ránk, amikor a thébai királýsirokat kifosztották, és egy bizottságot küldtek ki, amelynek tagjai között rendőrtisztviselők is voltak. Feladatuk az volt, hogy felmérjék a hiányzó értékeket, megállapítsák az elváltozásokat, megszemléljék a helyszínt. A tevékenységükről részletes jelentést írtak.⁵ Ókori írásos szemleanyag Egyiptomból

³ Kertész Imre: A kriminalisztika magyarországi előzményei. *Belügyi Szemle*, 12. (1974a), 1. 41.

⁴ Vö. Kovács Gábor: Igazságügyi szakértők átértékelődő szerepe a büntetőeljárásban. In Bihari Mihály – Patyi András (szerk.): *Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára*. Győr, Széchenyi István Egyetem – Universitas-Győr Kht., 2010. 310.; Nogel Mónika: *A szakértői bizonyítás aktuális kérdései*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2020.; Bartkó Róbert: A magánszakértő eljárásjogi pozíciója a büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja*, 23. (2016), 5. 5–13.

⁵ Déri Pál – Budai Attila: *Korszerű bűnüldözés*. Budapest, ORFK, 1991. 102.

Kr. e. 1100-ból is maradt ránk egy szemlejegyzőkönyv formájában, amelyet IX. Ramszesz uralkodása idején egy sírrablás kapcsán rögzítettek. Az ókorban egyébként az egyiptomi görög közigazgatás szervei a halálesetek, lopások, balesetek vagy rongálások ügyében gyakran tartottak szemlét.⁶ A római korból a szemle intézményével kapcsolatban nem sok feljegyzés lelhető fel, mindössze egy Kr. u. 173-ból származó halottkémi szemléről készült papirusztekercs magyarra fordított szövege, amely egy önakasztott férfi halottszemléjének végrehajtásáról szól.⁷ Ez nagyon fejlett jogi gondolkodásról árulkodik.

A feudális jog mindenképpen visszalépést jelentett a római kor szabályozásához képest, hiszen összerosódtak a büntetőjogi, magánjogi szabályok, az anyagi és az eljárásjogi rendszerek. A kora feudalizmusban a tárgyaknak akkor volt szerepük, ha a tettes és a büntett között a kapcsolat teljesen nyilvánvaló volt.

Említést érdemel a kora feudalizmusban alkalmazott „kézzelfogható tett” (*Handhafte That*) mint bizonyítási módszer.⁸ Ez a frank–germán eredetű kifejezés magában foglalja a „közkiáltással történő üldözést”,⁹ „a nyomon üldözést” és a szemlét is. Ezen eljárásnak a bíróság előtti megindításához három konjunktív feltétel megvalósulása volt szükséges: 1. a sértett a büntett észlelésekor kiáltson segélyért; 2. a tetten ért vagy menekülés közben elfogott tettest megkötözve állítsák a bíróság elé; 3. a vádló a bíróság előtt mutassa fel a büntett látható nyomait.¹⁰

Az eljárásnak fontos része volt a nyomok felkutatása, amelyek elsősorban a megölt ember holtteste, a büntetthez használt fegyver és az eltulajdonított tárgyak voltak.¹¹ Ha odaérkezés előtt az elkövető elmenekült, akkor kezdődött a nyomon üldözés. Érdekes módszerként alkalmazták a „testi bizonyítást”, amelynek egyik előfeltétele volt, hogy a releváns tárgyat a bíróság előtt felmutassák. Ha a bünt tárgy a tettesnél csak egy napig volt elrejtve, az „kézzelfogható tette” minősítette a cselekményt, egyéb esetekben viszont bűnper indulhatott.¹² A testi bizonyítás során a későbbiekben a halottszemle lefolytatását átengedték alkalmanként két-három esküdtnak. A holttest felmutatása már nem a bíróság előtt, hanem a helyszínen történt, azonos formai megkötések között. Az ilyen módon végzett szemle bizonyító ereje nem volt egyenértékű a bíró által végzett szemlével, tekintettel arra, hogy annak megállapításait a felek vitathatták.¹³

⁶ Kovács Gábor: A helyszíni szemle normatív szabályozásának igénye és lehetőségei a büntetőeljárásban. In Szoboszlai Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2013b. 292.

⁷ Kőbe vésett történelem (Archeologia). Miről vallanak a papyrusok. Egészségügy. Halottkémi szemle (I. sz. 173). Romaikor.hu.

⁸ Pusztai (1977): i. m. 33.

⁹ Ez azt jelentette, hogy a sértett segélykiáltására a falu fegyverviselésre alkalmas férfitagjai kötelesek voltak a helyszínre odasietni, és megadni az elkövető elfogásához, megöléséhez, megkötözéséhez szükséges segítséget. Ha ezt megelőzően sikerült az elkövetőnek elmenekülnie, akkor kezdődött a nyomon üldözés. Katona Géza: *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977. 221.

¹⁰ Katona (1977): i. m. 221.

¹¹ Katona (1977): i. m. 223.

¹² Katona (1977): i. m. 224.

¹³ Katona (1977): i. m. 248.

Hazánkban az első olyan intézkedés, amely a nyomok követésére utal, I. (Szent) László nevéhez fűződik, aki II. törvényében úgy rendelkezett, hogy amennyiben jószáglopás történik, akkor hírnököt kell küldeni abba a faluba, ahova a nyomok vezetnek, nehogy a faluban az állatok kihajtásával a nyomokat megsemmisítsék. A nyomok követése tehát ilyen módon előírás volt.¹⁴ A későbbiekben tapasztalt vádelvű felfogással szemben ez modern gondolkodásnak számított. Hiszen ezt követően a szemle funkciója még közel ezer évig – dacára a természettudományok rohamos fejlődésének – csupán a tanúk vallomásának ellenőrzésére szolgált. Ez a Szent László általi rendelkezés változatlan formában hosszú ideig meghatározta a közgondolkodást.

Példaként említhető erre a következő, 1656 októberében történt eset, amikor a Bártfa városa mellett legeltetett hat ökröt elhajtották, a rájuk vigyázó pásztort pedig oly mértékben bántalmazták a fején egy baltával, hogy az a sérüléseibe csakhamar belehalt. A nyomokat az uradalom egyik idősebb jobbágya, Varga Lukács kezdte követni. A jószágok nyomai a hegyek között fekvő Alsó-Orlich község felé vezettek. Varga a nyomokat úgy különböztette meg a község határában talált más állatnyomoktól, hogy a tett helyszínétől nem messze letörte egy bokor ágait, és azon bejelölte a paták szélességi és hosszúsági adatait. Az ökröket ezzel a módszerrel a faluban sikeresen megtalálta.¹⁵

A modern értelemben vett szemlét a kora feudalizmusban az eljárások nem igényelték, tekintettel azok formalitására. A tanúk szavahihetősége állt az eljárás középpontjában, a tárgyi bizonyítási eszközök is ennek igazolását – és nem az igazság céljait – szolgálták. A szemlét a vádelvi eljárások nem a bizonyítás egyik módjaként kezelték, hanem a perbeli felek által szolgáltatott bizonyítékok megfigyelésére vonatkozó eljárásként használták. Ez rendszerint a bíróságok előtt zajlott, ezért kezelték a szemlét elsősorban a hatóság előtti – és nem „kihelyezett” – aktusként. Megkezdődött azonban már a 13. században a birtokperek kapcsán a bíróságok helyszíni tevékenysége is.

Werbőczy *Hármaskönyvében*, a II. kötet 41. cikkében találjuk azt az egyik korai utalást, amely szerint a szemle „a szemmel látható kimutatása annak, hogy némely birtokjogok erőszakos elfoglalója ezek uralmában benne van”. A hitelesen lefolytatott szemlének komoly jogkövetkezményei voltak, mivel a bíró ez esetben azonnal végítéletet hozott.¹⁶ Pusztai azonban ennek nem tulajdonít nagy jelentőséget, mivel ha a szemle nem támasztotta alá a felperes állítását, akkor az csak a köztudomány erejével bírt, és a perdöntő eskü odaítélésének volt az alapja. Hozzáteszi, hogy megítélése szerint ebben az eljárásban nem a szemlének, hanem az eskünek volt döntő szerepe, amit a szemle vagy megerősített, vagy nem.¹⁷

A peres eljárásokban 1526-ig a köztudományvétel (*inquisitio communis*) játszott fontos szerepet. A per során a felek kérelmére a bíró rendelte ezt el, amely során a kiküldöttek

¹⁴ Szent László Király Dekrétumainak Második Könyve. 5. Fejezet a lopott jószág nyomon kereséséről. Net.jogtar.hu.

¹⁵ Katona Géza – Kertész Imre: *A bűn nyomában*. Budapest, Minerva Kiadó, 1968. 99–102.

¹⁶ Katona–Kertész (1968): i. m. 251.

¹⁷ Pusztai (1977): i. m. 54.

tanúkat hallgattak ki a helyszínen egy nap leforgása alatt. Ehhez gyakran szemle (*revisio occulata*) is társult.¹⁸

A szemle kezdetben csak a tanúk igazmondásának bizonyítására szolgált, ezért csak e körben szabályozták – ez jól körvonalazódott 1526-ig. Később, az inkvizitórius eljárás erősödése során vált önálló cselekménnyé, a bírói bizonyosság megfelelő fokának elérése érdekében.

Polgári peres eljárásban a 16. századtól alkalmazták a szemlét (*revisio occulata*). Béli Gábor a tradicionális jogról írt könyvében megjegyzi, hogy eleinte csak polgári perekben használták, azon belül is leggyakrabban birtokperekben; később, a 17. századtól vált általánossá a szemle. Ez utóbbi vonatkozásban Katona Géának más véleménye van, többször citált művében éppen azt kifogásolja, hogy a szemle csak a tárgyi oldalt vizsgálja, és így több okból (amelyeket később részletezek) nem tölthette be azt a szerepet a bizonyításban, amelyet napjainkban már elvárunk tőle. Hozzá kell tenni, Béli megemlíti azt is, hogy a szemlét egyaránt alkalmazták még magán deliktumnak minősülő testi sértési és egyéb károkozási ügyekben is. Erről úgynevezett bizonyságlevelet állítottak ki. Polgári perekben csökkentette ezen iratoknak (így magának a szemlének) a bizonyító erejét az a tény, hogy bizonyságlevéllel a kezében a peres fél dönthette el, azt felhasználja-e a perben, vagy sem.¹⁹

A büntetőeljárás a 16. századtól alkalmazta a szemle intézményét. Ebben az időszakban már hivatalból indultak az eljárások, amely tény lendületet adott a szemle mint intézmény fejlődésének. A per előkészítő és nyomozó-vizsgáló szakaszokból állt. Az úgynevezett nyomot hagyó bűncselekmények (*delicta facti permanentis*) esetén a bíró utasítására egy hivatalnok szemlét folytatott le. A halottszemle tisztiorvos részvételével zajlott, a vizsgálók a boncolásnál jelen voltak. Több esetben a testi sértés esetén nemcsak egyszerű szemlét végeztek, hanem orvos is jelen volt az eljárás során, amelyről jelentést készített. A szemléről egyébként esetleírás készült, amelyet megküldtek az ügyésznek.²⁰

Az inkvizitórius eljárásról az akkuzatórius eljárásra történő áttérés eredményezte a meggyőződés, megbizonyosodás igényét, de ez intézményesítve, jogi keretek között szabályozva csak a feudalizmus késői időszakában jelent meg.

A szemle szerepe a 18. századtól fokozódott, aminek oka a hivatalbóli eljárás elvének erősödése és az úgynevezett generális inkvizíciós eljárási szakaszban a *corpus delicti* kötelező felderítésével függött össze. Ezt a magyar jogtudomány – korától lemaradva – nem fogadta be. A nyomot hagyó cselekményeknél a szemle kötelező lett, de ez személyi, tárgyi és szervezeti feltételek hiányában csak elvi rendelkezés maradt.²¹

Az 1787-ben kiadott *Sanctio Criminalis Josephina* rendelkezései szerint nemcsak bíróságok, hanem rendőrségek is végrehajthatták a szemlét, sőt bizonyos körben kötelezően végre is kellett hajtaniuk. Ez lendületet adott a szemle mint intézmény fejlődésé-

¹⁸ Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2000. 276.

¹⁹ Béli (2000): i. m. 290.

²⁰ Béli (2000): i. m. 295.

²¹ Pusztai (1977): i. m. 65.

nek, azonban nagyon rövid ideig volt hatályban. Az 1790-ben bekövetkezett halála előtt a nevezetes tollvonással II. József visszavonta a *Josephinát*. Ezzel újra a *Praxis Criminalis* lépett hatályba, amely a szemle fejlődéstörténete szempontjából visszalépést jelentett. Egyébként a *Josephina* ezen rendelkezéseivel kapcsolatban a tapasztalat az volt, hogy a *corpus delicti*ket csak a súlyosabb bűncselekmények esetén kutatták fel.²² Előrelépést jelentett, hogy a szemle tárgyai kapcsán nem taxatív felsorolást alkalmazott, hanem ismertetőjegyeket sorolt fel, amelyeket a helyszínen kívül az egyéb releváns helyeken is fel kellett tární. Ezzel lazította a kötött bizonyítási rendszer kereteit.

Az ezt követő időszakban 1795-ben (az 1790/91. évi LXVII. törvénycikk rendelkezései alapján) elkészült Magyarország első büntetőjogi kódexének a tervezete, de törvénnyé sohasem vált. A latin nyelven íródott tervezet nagy részletességgel írt elő olyan feladatokat, amelyeket a helyszínen végre kellett volna hajtani. Ezek között találjuk annak a kötelezettségét, hogy amennyiben a hatóság büntettet fedezett fel, akkor a cselekmény jellegét ott helyben kellett volna megismerni, sőt ha úgynevezett „nyomot hagyó bűncselekmény” történt, akkor már a tetthelyen meg kellett volna kezdeni a vizsgálatot, amely során az elkövetett bűntett bizonyítékául szolgáló bűnjelfelkutatásra kellett volna törekedni. A vizsgálat eredményét lehetőség szerint írásban kellett volna kötelezően rögzíteni.²³

A 18–19. században a szemle intézménye láthatóan több változáson ment keresztül. Egyrészt kibővült a szemletárgyak köre: a helyszíni nyomokra, a helyszíni állapotra, a büntett eszközeire és az úgynevezett bűnmaradványokra. Másrészt csak az államot képviselő bíró hajthatta végre: így az általa lefolytatott szemle olyan volt, mintha azt az állam saját maga végezte volna el – gondolták.²⁴ Kialakultak a szakaszai is: az első feladat a helyszínbiztosítás volt, aztán következett a szemle mint bizonyítási aktus végrehajtása, végül pedig a befejező szakasz, amely az írásbeli dokumentálást jelentette.²⁵ Megfogalmazták a szemle taktikai elveit is.

A végrehajtó személyek zárt köre az idő előrehaladtával fokozatosan „fellazult”, így aztán pandúrok, mezőőrök és egyéb szerződöttet alkalmazottak is folytathattak szemlét.

Az ő munkájuk elégtelensége vezetett oda, hogy az 1843. évi büntetőeljárás javaslatban a szemle végrehajtását ismét szigorúan bírói feladattá tették.²⁶

Az 1843. évi büntetőeljárás törvényjavaslat XI. A fejezete tartalmazta a szemle szabályait, amely korszerűen foglalta össze a tárgyi bizonyítás és a szakértői tevékenység legfontosabb mozzanatait a következők szerint:²⁷

1. szemlét kell tartani, ha „a büntett vagy annak bármely körülménye felvilágosítható”, azaz ha attól eredményt vártak;

²² Pusztai hivatkozik ekként Katona Géza e tárgykörben készült disszertációjára (annak 328. oldalára).

²³ Tervezet III. szakaszának 1. és 2. §-a.

²⁴ Pusztai (1977): i. m. 72.

²⁵ Pusztai (1977): i. m. 75.

²⁶ Pusztai (1977): i. m. 74.

²⁷ Katona Géza: A nyomozás egyes kérdéseinek intézménytörténeti áttekintése. *Jogtudományi Közlöny*, 27. (1972), 10. 523.

2. a szemlét a vizsgálóbíró tartja (tanúkról nem rendelkeznek);
3. ha a késelem veszéllyel jár, akkor a szemlét lefolytathatja a helyi előljáró is, de haladéktalanul értesítenie kell a vizsgálóbírót;
4. ha indokolt, szakértőt kell alkalmazni (két szakértőt, kivéve ha a „sürgősség halaszthatatlan”);²⁸
5. az elkövetés eszközét dokumentálni kell, és a szemlééről készült irathoz kell csatolni;
6. a szemle eredményeit jegyzőkönyvben kell rögzíteni úgy, hogy az hű képet adjon a szemle tárgyáról, valamint helyszínrajzot kell csatolni az iratanyaghoz. A helyszíni dokumentációból a szemletárgynak és környezetének méretei tűnjenek ki. A halottszemle szabályait is részletesen ismerteti, amelynek első végrehajtása nem sokkal korábban – Edvi Illés Károlyra hivatkozva Pusztai szerint – egy 1829-ben kelt helytartótanácsi utasításban található.²⁹

Az első igazi áttörést a szemle intézményében ez a javaslat hozta, hiszen: 1. a *corpus delicti* megállapítását tűzték ki célul; 2. a bizonyítási jog általánosító jellegű fogalmait használta (szakít a kötött bizonyítási rendszer taxatív felsorolásaival);³⁰ 3. a szakértők bevonásának megkövetelése, a bíró irányító szerepének jogalkotói eszközökkel történő biztosítása lehetőséget nyújtott a szemle törvényes és eredményes lefolytatását biztosító módszerek alkalmazásához.³¹

Az 1853-as osztrák büntető perrendtartás július 29-én lépett hatályba. A legfőbb változás a tíz évvel korábbi tervezethez képest az volt, hogy a szemle fogalmát tágabban értelmezte, továbbá a szemle csak akkor volt előírásai szerint hiteles, ha az újra két bírósági tanú jelenlétében zajlott. A visszatérő, szigorúbb változás oka nyilvánvalónak tűnik: míg a korábbi, „saját magunk” által készített szabályozás bízott a magyar bíróságban, a ránk oktrojált osztrák büntető perrendtartás (Bp.) további biztosítékot, két hatósági tanút tett kötelezővé az eljárási cselekmény lefolytatásához, ezzel „növelve” annak hitelességét és megbízhatóságát.³² Nem lehet ennek a szabályozásnak a vizsgálatánál elvonatkoztatni attól a tényről sem, hogy míg az előző rendelkezés az 1848/49-es forradalom és szabadságharc előtt, utóbbi azt követően készült! A törvény a szemle végrehajtását a nyomot hagyó cselekmények esetén kötelezővé tette, sőt elrendelte, hogy miután az a bíró tudomására jutott, haladéktalanul végre kellett hajtani (77. §).

Kötelezően igénybe kellett venni szakértői segítséget, ha „a tárgy kinyomozása különös ismereteket vagy ügyességeket tesz föl”, napjainkban úgy mondanánk: különleges

²⁸ Katona Géza megjegyzi, hogy a törvény azon rendelkezése (83. §), amely szerint a vizsgálóbíró a szakértőn keresztül folytatta le a szemlét, ellentétben állt a szemle korábban mindig erősített bírói jellegével és káros következményekkel járt. Katona (1977): i. m. 259.

²⁹ Pusztai (1977): i. m. 74.

³⁰ Meg kell jegyezni, hogy a *Josephina* is szakított a taxatív felsorolás módszerével, de ez volt az első hazánkban született ilyen normajavaslat, amely szintén ekként rendelkezett.

³¹ Katona (1977): i. m. 259.

³² Kovács Gábor: Szakértő vagy tanú? Felkért szakértő – kavics a cipőben! *Med et Jur*, 5. (2015), 4. 11–14.

szakértelem szükséges hozzá. Ebben az esetben mindenkor két szakértő közreműködése volt szükséges, csak akkor nem, ha a késedelem veszéllyel járt.

Érdekes, hogy – mint arra már utaltam – a szemle fogalmát tágan értelmezi a jogszabály, hiszen annak részét képezi például egy „erőszakos közösülés” sértettjének mindennemű átvizsgálása is (82. §). Ez egyébként megfelel a mai szabályozásnak, hiszen a szemle tárgyon és személyen egyaránt végrehajtható.

1872-ben az 1853-as törvény alapján lépett hatályba az *Az ideiglenes bünvádi eljárásról szóló törvényjavaslat* néven ismert jogszabály, amely a szemle kapcsán az 54. §-ban azt írta elő, hogy minden esetben elrendelendő, ha ezáltal a vizsgálatra nézve fontos ténykörülmények felderítése remélhető. A hatósági tanúk jelenlétét szintén előírta.

Egy korabeli fővárosi nyomozati utasításban is hasonló korlátozás nyoma található, amely a hatáskörök tisztázása után előírja, hogy a kerületi rendőrkapitányság, ha olyan bűnügy jut tudomására, amely nem tartozik hatáskörébe (ti. a királyi járásbíróóság jogosult eljárni), köteles a helyszínt biztosítani és a hatáskörrel rendelkező központi bűnügyi osztályt értesíteni (14. §). Ha olyan ügy jut tudomására, amely a királyi törvényszék hatáskörébe tartozik, akkor a bűncselekmény során hátrahagyott nyomokat meg kell szemlélni, de ha az ott tapasztalt tények és körülmények különleges szakértelmet kívánnak, akkor a szemle végrehajtását az illetékes bíróságnak be kell jelenteni és arra engedélyt kell kérni (17. §). A *Budapest fővárosi rendőrségi törvény* a szemléről nem tesz említést, azonban a személyi motozást és a házkutatást (néhány kivételtől eltekintve: „veszély van a késedelemben, vagy ha oly egyénről van szó, ki a rendőrség előtt, mint szokásos tolvaj vagy orgazda ismeretes”) csak bírói engedéllyel fogatosíthatónak rendeli el.³³

Megállapítható, hogy a szemle szerepe a 18. és 19. században alapvetően három funkciót tölthetett be.³⁴ Feladata lehetett a beszerzett bizonyítékok vizsgálata, továbbá tárgyak felkutatása, de – különösen a kezdeti időszakban – a tanú, a sértett vagy a gyanúsított vallomásának ellenőrzése is (ez a legősibb funkció). Ezeket a funkciókat az alábbi módszerek révén tölthették meg tartalommal:³⁵ 1. a kutatás végrehajtásával, amelyet a hatóság által még nem ismert tárgyi jelenségek és sajátosságok megismerése céljából fogatosítottak; 2. a mérések végrehajtásával, amelyekkel a perjog nem foglalkozott, de a gyakorlat alkalmazta; 3. a tüzetes, szakszerű vizsgálódással, amely a mai értelemben vett szakértői vizsgálatokat jelentette (például illesztéssel elvégzett azonosítás).

Fontos hiányosság – persze mai szemmel –, hogy a talált állapot rögzítésének kötelezettsége (mai kifejezéssel: a szemle statikus része) egyik korabeli dokumentumban sem lelhető fel egyértelműen. Pedig ennek jelentősége a bizonyítás során nem vitatható, hiszen a helyszínen talált állapot rögzítése olyan adatokkal szolgál, amelyek alapján le lehet vonni egyes következtetéseket. Ennek igényét egyébként biztosan felismerték, mert a helyszín biztosítása – mint hatósági feladat – ebben a korszakban szinte valamenny-

³³ Detektívszabályzat 1892. (Utasítás a bünvádi nyomozatokban a fővárosi államrendőrség által követendő eljárás tárgyában.)

³⁴ Katona (1977): i. m. 253.

³⁵ Katona (1977): i. m. 273.

nyi jogforrásban megtalálható. Ezért valószínű, hogy csupán ennek a külön kiemelése, leírása nem történt meg. Ezt támasztja alá, hogy a szemle jogintézményének fejlődése szempontjából kedvezőtlen szabályokat tartalmazó 1853-as osztrák büntető perrendtartás az egyes bűncselekmények során lefolytatott szemléknél követendő eljárások során több rendelkezés is olvasható erről, például amikor elrendeli, hogy a testi sértés szemléje során a sérüléseket pontosan le kell írni (92. §).³⁶ Az a további jele annak, hogy a helyszínen talált állapot rögzítése ebben a korban már fontos volt, hogy a tíz évvel korábban készült 1843-as törvényjavaslat is helyszínrajz készítését rendeli el.³⁷ Eszerint a helyszínrajznak tartalmaznia kell a méreteket (szélesség, hosszúság, távolságok). Az első ránk maradt hazai helyszínrajz 1851-ben készült (7 évvel a törvényjavaslat megszületése után) Tassy Anna meggyilkolásának ügyében.³⁸ Mindezzel együtt (nyilván az eljárás költsége és alkalmazási lehetőségeinek korlátai miatt) fényképfelvételekkel sem kényeztették el az utókort, hiszen az első helyszínen készült sztereofényképfelvétel Teleki László halál-ésetének helyszínen³⁹ készült 1861. május 8-án.⁴⁰

A szemle ebben a korban három részből állt:⁴¹ 1. a helyszín biztosításából; 2. a szemle lefolytatásából; 3. a szemle adatainak írásbeli rögzítéséből, amely eleinte jelentésben (*species facti*), tényvázlatban, később pedig jegyzőkönyvben történt.

Ez érhető tetten Teleki László halála kapcsán is. A holttest felfedezését követően biztosították a helyszínt, majd értesítették levélben Thaisz Eleket, Pest város főkapitányát és Thanhoffer Károlyt, Pest város tiszti főügyészét, akik a helyszínen meg is jelentek. Jelen volt még dr. Flór Ferenc városi főorvos és kórházigazgató, Mayer György fotográfus, Kirner József puskaműves és Kovács Sebestyén Endre sebész, akik szakértelmükkel segítették a bizottság munkáját. A szemle során több tárgyat is lefoglaltak: 1. a holttesten lévő véres ingeket és egyéb ruhadarabokat; 2. a fél csésze teát vegyszeti vizsgálat céljából; 3. a holttestből kivett golyót és fojtást, végül a holttest mellett talált pisztolyt. A szemlebizottság a szemle során, annak részeként egy – mai értelemben vett – bizonyítási kísérletet is lefolytatott. Eredményként a következő megállapításokat tették: 1. A padozaton lévő sérülés a pisztoly elejtése során keletkezett; 2. A néhai harisnyájának talprésze és az ág végén a takaró is egyformán koszos, poros volt. Tehát Teleki László papucs nélkül járkált a szobában, és közben leheveredett az ágyra; 3. Nincs vérgyanús szennyeződés a holttest tágabb környezetében,

³⁶ Ezek tulajdonképpen a mai értelemben vett kriminálmethodikai ajánlások, amelyeket jogszabályba foglaltak.

³⁷ 1843. évi büntetőeljárás törvényjavaslat 145. §.

³⁸ Katona–Kertész (1968): i. m. 179. Katona Géza egy kéziratában is hivatkozik azonban helyszínrajzra, az 1845-ben, a debreceni nagyerdőben történt emberölés kapcsán. In Katona Géza: *A kriminalisztikai szakértés fejlődése*. Kézirat. (é. n.) 21.

³⁹ Ezzel kapcsolatban egy öttagú szakértőbizottság tagjaként a Magyar Nemzeti Múzeummal közösen kutatást folytattam, amelyben Teleki László halálesetének körülményeit vizsgálták mai krimináltechnikai eszközökkel. Az eredményeket modellezték, amelynek ismertető előadása 2011 októberében a Magyar Nemzeti Múzeum által szervezett konferencián hangzott el. *Teleki László az országgyűlés halottja* című konferencia, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2011. október 27.

⁴⁰ Armin Forker: Történeti kriminalisztika-kísérlet az európai kriminalisztika fejlődésének tanulmányozására. In Katona Géza (szerk.): *A kriminalisztika aktuális kérdései (Tanulmányok öt európai országból)*. Budapest, BM Kiadó, 2001. 78.

⁴¹ Katona (1977): i. m. 275.